

Jezikoslovna terminologija u starim hrvatskim gramatikama

Marinković, Karmela

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:720049>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-22**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Mađarski jezik i književnost,
komunikološki smjer i Hrvatski jezik i književnost, nastavnički smjer

Karmela Marinković

Jezikoslovna terminologija u starim hrvatskim gramatikama

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2024.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Sveučilišni diplomski dvopredmetni studij Mađarski jezik i književnost,
komunikološki smjer i Hrvatski jezik i književnost, nastavnički smjer

Karmela Marinković

Jezikoslovna terminologija u starim hrvatskim gramatikama

Diplomski rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje: filologija,
grana: kroatistika

Mentorica: doc. dr. sc. Silvija Ćurak

Osijek, 2024.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 25. rujna 2024.

Karmela Marinković, 0122223905

SAŽETAK

Hrvatski jezik, opisuje znanstvenu disciplinu koja se bavi proučavanjem naziva i njihove upotrebe. Terminologija ili nazivlje podrazumijeva ukupnost svih termina u nekom jeziku. U ovom radu govoriti će se o jezikoslovnoj terminologiji u starim hrvatskim gramatikama koja se mijenjala uslijed standardizacije, gdje je hrvatski jezik doživio vrlo opsežne promjene. Proučavat će se duga tradicija gramatičkih opisa u hrvatskom jeziku, hrvatske rane gramatike koje se temelje na tradiciji latinskih gramatika gdje je latinski jezični utjecaj primaran i u gramatičkim opisima na svim razinama. Osnovu hrvatskog jezika baštinimo sve do danas, a problemi s kojima su se susretali stari hrvatski gramatičari većinom su i problemi o kojima se spore i suvremeni hrvatski jezikoslovci. Unatoč promjenama društvenih, povijesnih, političkih i kulturnih prilika temelji hrvatskog jezika izgrađeni su u 17. stoljeću te su ostali sve do danas.

KLJUČNE RIJEČI: hrvatski jezik, terminologija, nazivlje, hrvatske stare gramatike

Sadržaj

1. UVOD	1
2. TERMINOLOGIJA ili NAZIVOSLOVLJE	2
2.1. Terminologija kao znanstvena disciplina	2
2.2. Jezikoslovna terminologija	3
3. KRONOLOGIJA HRVATSKOG JEZIKA	5
3.1. Povijest hrvatskog jezika u 16. stoljeću.....	5
3.2. Povijest hrvatskog jezika u 17. stoljeću.....	6
3.3. Povijest hrvatskog jezika u 18. stoljeću.....	6
3.4. Povijest hrvatskog jezika u 19. stoljeću.....	7
4. STARE HRVATSKE GRAMATIKE I JEZIKOSLOVNA TERMINOLOGIJA	8
4.1. Bartol Kašić, <i>Institutionum linguae illyricae libri duo</i>	8
4.1.1. <i>Institutionum linguae illyricae libri duo</i>	9
4.2. Blaž Tadijanović, <i>Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik</i> ... 11	
4.2.1. <i>Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik</i>	12
4.3. Matija Antun Reljković, <i>nova slavonska, i nimacska gramatika</i>	15
4.3.1 <i>Nova slavonska i nimacska gramatika</i>	16
4.4. Gašpar Vinjalić <i>Principi della grammatica grammatica prima in lingua slava, italiana et latina</i>	17
4.4.1 <i>Principi della grammatica grammatica prima in lingua slava, italiana et latina</i> ..	18
4.5. Jakov Mikalja, <i>Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik</i> . 20	
4.5.1. <i>Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik</i>	21
4.6. Marijan Lasonović, <i>Neue einleitung zur slavonischen Sprache</i>	23
4.6.1 <i>Neue einleitung zur slavonischen Sprache</i>	24
4.7. Lovro Šitović, <i>Grammatica latino-illyrica</i>	26
4.7.1. <i>Grammatica latino-illyrica</i>	27
5. USPOREDBA JEZIKOSLOVNE TERMINOLOGIJE UNUTAR GRAMATIKA	29
5.1. Usporedba jezikoslovne terminologije unutar starih hrvatskih gramatika sa hrvatskom standardnom terminologijom.....	30
6. ZAKLJUČAK	32
7. LITERATURA	33

1. UVOD

Glavnu funkciju u procesu razvoja i normiranja hrvatskog jezika ima Bartol Kašić, koji je svojom gramatikom utkao put jezikoslovcima za razvoj jezikoslovne terminologije u hrvatskom jeziku. Može se reći kako je u vrijeme njegove gramatike počelo bogato razdoblje jezikoslovne terminologije unutar hrvatskog jezika jer je upravo on bio uzor gramatičarima koji su uslijedili nakon njega. Među najstarijim priručnicima, gramatikama i djelima koja su bila ili jezikoslovna ili književna naziv koji je stajao uz hrvatski jezik bio je ilirski. Od prvih zapisa na hrvatskom jeziku do današnjih dana može se pratiti razvoj hrvatskog jezika kao i terminologije unutar njega. Terminologija je dio hrvatskog standardnog jezika pa mora biti usklađena s jezičnom normom. Ujedno, pri nastanku terminologije i nazivlja treba slijediti normu jezika kojoj istu prilažemo i koja je unutar tog jezika prihvaćena. Novi naziv može nastati preuzimanjem iz stranog jezika, gdje je u starim hrvatskim gramatikama najveći utjecaj upravo imao latinski jezik. Utjecaj se zadržao sve do danas gdje domaći nazivi imaju prednost pred stranim, a nazivi grčkog i latinskog podrijetla imaju prednost pred nazivima preuzetima iz engleskog, francuskog, njemačkog. U ovom diplomskom radu riječ je o uspostavi jezikoslovne terminologije na osnovi starih hrvatskih gramatika – koje su predstavljale pronalazak novih putova prilikom stvaranja jezičnog zajedništva. Nastaju priručnici i gramatike koje se pišu na latinskom pismu te je najrasprostranjenije pismo u povijesti. Najplodnije razdoblje razvoja hrvatskog jezika događa se u 18. stoljeću, u kojem je početak razvoja općehrvatskog jezičnog standarda. U prvom će poglavlju biti objašnjen sustav naziva, odnosno sam pojam terminologije kao znanosti. Uslijedit će poglavlja u kojima se opisuju i proučavaju termine u starim hrvatskim gramatikama kao što su Mikaljina, kojom su postavljeni temelji hrvatske gramatičke terminologije, Kašićeva te posebice Šitovićeve, koja je imala hrvatsku terminologiju te ju označavamo kao prvu takvu s hrvatskim terminima, bila je to gramatika koja je slijedila Mikaljinu ostavštinu u stvaranju jedinstvenog hrvatskog nazivlja. Također, jedno od poglavlja biti će uspoređivanje jezikoslovnog nazivlja unutar Reljkovićeve i Vinjalićeve gramatike, gdje su prihvaćeni oni nazivi koji su bili potvrđeni u dotadašnjim djelima prije svega u postojećim gramatikama i rječnicima, no isto tako tražili su i svoja vlastita rješenja stvarajući nove nazive prevođenjem stranih naziva, čime su slijedili dotadašnju praksu stvaranja hrvatskog nazivlja. Završni dio diplomskog rada čini pretisak i transkripcija jezičnog priručnika *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik* Blaža Tadijanovića, s ciljem da bi se moglo vidjeti u kojoj je mjeri primjenjivano fonološko i morfonološko pravopisno načelo, je li preneseno jednačenje po zvučnosti, jednačenje po mjestu tvorbe, redukcije i dr.

2. TERMINOLOGIJA ili NAZIVOSLOVLJE

Jezikoslovlje se definira kao znanost o jeziku. Jezikoslovlje kao samostalna znanstvena disciplina dobiva svoje mjesto u znanosti tek u periodu prethodna dva stoljeća.

Zanimanje za jezik bilo je dvostruko uvjetovano. S jedne strane potrebom za razumijevanjem nekog jezika i željom za komunikacijom s govornicima stranog jezika, a s druge strane filozofskim razmatranjima o naravi jezika (Glovacki-Bernardi, 2007). Prema Glovacki-Bernardi, jezikoslovna disciplina obuhvaća područje jezične znanosti. Riječ je o disciplini pomoću koje se odvija komunikacija među ljudima, bilo među govornicima istog ili različitog jezika. Jezikoslovlje, kao znanstvena disciplina, priznato je tek u 20. stoljeću dok nam raniji podaci govore kako se na jezikoslovlje nije gledalo kroz znanstvenu prizmu. Prije 20. stoljeća, kad je u pitanju jezikoslovlje ono se odnosilo isključivo na uporabu riječi i njihovo korištenje ne gledajući morfološki ili jezični aspekt. No, o jezikoslovlju kao znanstvenoj disciplini počelo se govoriti tek dva stoljeća unazad te u razdobljima koja su prethodila, jezikoslovlje se nije promatralo kao znanost. Jezikoslovlje kao znanost prijeko je potrebno ponajprije zbog razumijevanja jezika i zbog mogućnosti komunikacije s govornicima stranih jezika.

Terminologija ili nazivoslovlje označava pojam koji se može promatrati kroz više elemenata. Ponajprije se odnosi na nazive koji se koriste u stručne svrhe. Kada su u pitanju stručni nazivi, zastupaju se područja znanosti, sporta, umjetnosti, tehnike. Terminologija je sinonim za nazivoslovlje, proučavaju stvaranje pojmovnih sustava i sadržavaju skup stručnih termina.

Kad označava skup naziva, terminologija je istoznačna s nazivljem. Međutim, i u tom su značenju oba naziva (terminologija i nazivlje) višeznačni jer označavaju: a) skup naziva nekog određenog područja (znanstvenih, narodnih, religijskih, mitskih itd.) i b) skup znanstvenih i stručnih naziva. Terminologija, nazivlje, termin i naziv u svom širem značenju nadređeni su terminologiji, nazivlju, terminu i nazivu u užem značenju (Mihaljević, 1990.).

Prema Mihaljević, terminologija i nazivlje znače isto, no različitost pronalazimo ovisno o onome što označavaju. Navodi kako terminologiju, odnosno nazivlje možemo podijeliti u dvije skupine gdje prvoj skupini pripadaju termini koje možemo pronaći unutar nekog područja koje taj termin zastupa, kao što je već navedeno riječ je o znanstvenim, umjetničkim i tehničkim područjima dok s druge strane prikazuje nazive i pojmove koji se koriste u stručne svrhe.

2.1. Terminologija kao znanstvena disciplina

Kad označava znanost, terminologija je višeznačna jer označava: a) posebnu terminologiju za određena područja ili jezike i b) opću terminologiju koja proučava postanak, razvoj, upotrebu,

značenje, tvorbu i vrste naziva svih struka, pronalazi opće terminološke zakonitosti i pomaže drugim strukama u usavršavanju njihova nazivlja (Mihaljević, 1990.). Mihaljević govori o višeznačnosti nazivlja, navodeći da postoji posebna terminologija za pojedina znanstvena područja kao i opće nazivlje koje se bavi stvaranjem i razvojem naziva unutar različitih disciplina i struka. Korištenje takve terminologije pomaže u poboljšanju nomenklature. Dvosmislenost u terminima ili nomenklaturama također podržava potrebu jezika da pronađe odgovarajuće termine i imena.

Drugo značenje odnosi se na terminologiju kao znanost, koja također može biti poznata pod nazivom "nazivoslovlje". Međutim, uobičajeni izraz je "terminologija", koju najlakše definiramo kao disciplinu koja istražuje korištenje i imena.

Terminologija se u ovom značenju može podijeliti na dvije grane:

1. Terminologija kao znanstvena teorija
2. Terminologija se kao praktična disciplina bavi prikupljanjem, opisivanjem i predstavljanjem nazivlja. Primjena se odnosi na korištenje u terminološkim bazama ili rječnicima, stručnim vodičima i drugim sličnim dokumentima. Preciznije se naziva terminografija koja je izvršena u skladu s utemeljenim načelima terminologije.

Različiti pristupi definiraju terminologiju kao znanstvenu disciplinu, a posljednjih dvadeset godina teorija je napredovala u tom području. Međutim, rijetko se smatra granom primijenjene discipline, već se promatra nezavisno. U novije vrijeme dolazi do sve više ispreplitanja između terminologije i lingvistike koje međusobno približavaju i preklapaju ove dvije lingvističke discipline.

2.2. Jezikoslovna terminologija

Jezikoslovna terminologija bavi se proučavanjem postanka pojmova unutar jezika i analizom nastanka pojmovnog sustava, dok leksikologija istražuje rječnički fond jezika te stvaranje, pisanje i uređenost rječnika.

Nomenklatura specifična za jezikoslovnu terminologiju dobiva svoje ime i značenje zahvaljujući dogovoru i razumijevanju među stručnjacima unutar te određene industrije, a ne samo povremenom ili uobičajenom uporabom. Treba primijetiti da postoji značajna razlika između upotrebe terminologije i uobičajenih metoda stvaranja vokabulara jer svaka ima jedinstvene načine za formuliranje.

Smatra se da su leksemi zajedničkog jezika nastali i ustalili se spontano, uz pristanak i potvrdu korisnika jezika, što se pokazalo i implementiralo u opću jezičnu upotrebu. Često korišteni izrazi koje većina ljudi smatra prikladnima preživjeli su u jeziku. Slabije prihvaćeni izrazi postupno izlaze iz upotrebe, da bi ih (ako je potrebno) zamijenili drugi pojmovi i nazivi.

3. KRONOLOGIJA HRVATSKOG JEZIKA

Hrvatski jezik obuhvaća prostornu i vremensku dimenziju, poznatu kao dijakronija i sinkronija. Njegova uporaba se proteže ne samo unutar granica Hrvatske nego i izvan njih. Hrvatski je jezik kroz povijest prolazio kroz promjene pod utjecajem različitih jezičnih i nejezičnih čimbenika koji su utjecali na razvoj njegovih nestandardnih idioma uz hrvatski standardni jezik.

Hrvatski se jezik po mnogo čemu razlikuje od susjednih jezika. Na sjeveru se nalazi mađarski, koji je ugro-finskog porijekla; na jugu je talijanski, romanski jezik. Međutim, dijeli sličnosti sa slavenskim jezicima kao što su slovenski, crnogorski i srpski koji se nalaze na zapadu i istoku zbog zajedničkog jezika predaka. Hrvatski se s vremenom razvio u samostalan idiom koji se kroz povijest nazivao raznim imenima (hrvatski, ilirski, slavonski, dalmatinsko-bosanski, slovenski...). Najraniji pisani zapisi uglavnom se nalaze na latinskom ili drugim stranim spomenicima, dok njegovo postojanje datira iz 9. stoljeća gdje se spominje kao predpismeno doba.

3.1. Povijest hrvatskog jezika u 16. stoljeću

U 16. stoljeću je prevladavalo korištenje latiničnog pisma unatoč tome što su se koristila druga pisma. No, može se reći da je u tom razdoblju donesena odluka o utvrđivanju normiranog hrvatskog jezika. Jedno pitanje s kojim su se susreli jezikoslovci bilo je odlučivanje o tome koji će regionalni dijalekt hrvatskoga jezika poslužiti kao temelj za uspostavljanje standardnog jezika za sve Hrvate, uključujući kajkavski koji se govori na sjeveru, čakavštinu i najrašireniju štokavštinu.

16. stoljeće obično se promatra kao stoljeće potpune regionalne rascjepkanosti i definitivnog gubitka veza između hrvatskih pokrajina, uzrokovanih ratnim i drugim povijesnim zbivanjima, kao stoljeće u koje smještamo početke zasebnih hrvatskih pokrajinskih književnosti. Stoga bi to moralo biti najkritičnije stoljeće u hrvatskoj književnoj i jezičnoj povijesti (Malić, 1980. - 1981.).

Prema Malić, može se ustvrditi da u 16. stoljeću hrvatski jezik i pripadna terminologija nisu bili razvijeni zbog značajne podjele među hrvatskim regijama koje su pretrpjele brojne ratove te povijesna događanja koja su ostavila svoj trag na formiranju i napretku hrvatskoga jezika.

16. stoljeće naširoko se smatra zlatnim dobom hrvatske književnosti, u kojem su svoj trag ostavili velikani kao što su Hektorović, Lucić, Držić, Marulić i Zoranić. Lingvistički gledano, u tom je razdoblju hrvatski jezik napredovao od glagoljice-ćirilice-latinice i latinsko-starocrkvenoslavensko-hrvatskog trojezičnog sustava u srednjem vijeku.

3.2. Povijest hrvatskog jezika u 17. stoljeću

Razdoblje hrvatske jezične povijesti unutar 17. stoljeća obuhvaća i prvu polovicu 18. stoljeća tijekom kojih su se dogodili važni povijesni događaji koji su utjecali na razvoj hrvatskog jezika: katolička obnova, postupno smanjenje književnog rada u dalmatinskim gradovima pod upravom Mletačke Republike te odlazak Turaka iz Slavonije.

Tijekom prethodnog razdoblja nastala je svijest o potrebi za jednim zajedničkim jezikom. To se moglo postići odabirom samo jednog narječja kao temeljnog ili putem stvaranja lingvističke zajednice koju čine elementi sva tri narječja.

Opis lingvističkih djela uključuje i gramatike drugih jezika napisane na hrvatskom jeziku, smatrajući ih važnim svjedocima povijesti hrvatskoga jezika. Proces stvaranja i normiranja hrvatskog književnog jezika u 17. stoljeću bio je dinamičniji i kreativniji od svih prethodnih razdoblja. U 17. stoljeću počinju se primjenjivati naučena načela prilikom stvaranja djela, počinju se formirati jezikoslovni termini koji su, iako pod utjecajem većinom latinskog jezika, predstavljali početak razvoja jedinstvene jezikoslovne terminologije za hrvatski jezik.

3.3. Povijest hrvatskog jezika u 18. stoljeću

Na razvoj hrvatskog standardnog jezika i njegove mijene ponajviše su utjecale političke mijene kroz višestoljetnu hrvatsku povijest. 18. stoljeće bilo je prijelomno razdoblje za jezičnu normativizaciju jer je ono označilo prve pojave pisanih materijala o tiskanju i izdavanju gramatičkih priručnika. U to su vrijeme, u 18. stoljeću, nastali mnogobrojni hrvatski gramatički priručnici.

Povijesna zbivanja i događaji uvelike su utjecali na razvoj hrvatskog jezika i jezikoslovne terminologije unutar jezika i u bitnome jezikoslovna terminologija određena je političkim previranjima te ih tako i promatramo. Sveukupna hrvatska jezična povijest može se ispravno shvatiti samo ako tu povijest prikažemo kao niz razdoblja i za svako razdoblje ustanovimo koje je probleme naslijedilo, što je riješilo, a što ostavilo idućem razdoblju (Brozović, 2008.). Prema Brozoviću, vidljivost razvoja hrvatskog jezika kroz stoljeća vidimo u promjenjivim okolnostima koje su utjecale na narod i njihov jezik. Svako razdoblje ima svoje probleme, rješenja, napredak i zaostajanja koji nam pomažu pri sagledavanju cjelokupne slike ishoda jezičnog razvitka.

Tijekom 18. stoljeća prevladavaju sva tri narječja. Dalmatinski su jezikoslovci prigrlili štokavsku ikavicu, a Slavonci su se od početka opredijelili za štokavsku (posavsku) jer je bila najbližnja dalmatinskoj i bosanskoj štokavici. Kajkavski jezikoslovci nastavili su svoju tradiciju kajkavske književnosti.

U 18. stoljeću izrazito se razvio hrvatski jezikoslovni rad. O tom govore gramatike i rječnici te nastojanja za ujednačavanjem grafije. Razumije se da i jezikoslovni priručnici utječu na standardizaciju jezika, kao što što to čine i književna djela. Standardizira se i kajkavština, i to dosljednije od procesa među štokavcima. Među čakavcima i štokavcima standardizacija zahvaća golem prostor, a novi će veliki događaj biti hrvatski narodni preporod u kojem će i među kajkavcima biti prihvaćena kompromisna štokavština (Lisac, 2002.). Lisac navodi kako u 18. stoljeću za razvitak hrvatskog jezika dobivamo jasniju sliku te se polako uvodi i jezikoslovna terminologija. Standardiziraju se i kajkavština i štokavština i čakavština, no ipak kajkavština prednjači u tom procesu standardizacije. Isto tako, dolazi do hrvatskog narodnog preporoda gdje štokavština postaje univerzalno narječje među hrvatskim narodom.

3.4. Povijest hrvatskog jezika u 19. stoljeću

U 19. stoljeću hrvatski jezik postaje područje bogate književnosti, djela i različitih gramatika, kao i važnih jezikoslovnih studija znanstvenika koji su djelovali u tom razdoblju. U 19. stoljeću nalazimo odgovore na mnoga pitanja, osobito kada je riječ o jezikoslovnom nazivlju. Krajem 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća hrvatski književnici i jezikoslovci pišu niz djela i jezičnih priručnika, kojima uspostavljaju jasan temelj za daljnji razvoj hrvatskog jezika i jezikoslovne terminologije.

U 19. stoljeću prevladavaju djela na štokavskom narječju čijom je upotrebom došlo do potpune standardizacije jezika. Posuđenice koje su većinom preuzete iz njemačkog i turskog jezika pokušavale su se zamijeniti riječima iz drugih slavenskih jezika koje su zemljopisno i jezično bliže hrvatskome. 19. stoljeće bilo je jedno od najplodnijih razdoblja za razvoj hrvatskoga jezika u smislu gramatike, rječnika i priručnika – postignuća unutar 19. stoljeća odrazila su se i na kasnijim stoljećima sve do danas.

4. STARE HRVATSKE GRAMATIKE I JEZIKOSLOVNA TERMINOLOGIJA

Prva hrvatska gramatika napisana je prije četiri stoljeća stiliziranim čakavsko-štokavskim hrvatskim jezikom, zbog čega je danas lako razumljiva. Od tada je napisano sedamdesetak gramatika s brojnim ponovljenim izdanjima što hrvatsku gramatičku tradiciju čini iznimno plodnom. Nikada nije napisana nijedna čakavska gramatika, a objavljeno ih je šest i više kajkavskih sve do sredine 19. stoljeća kada je štokavski zbog svoje prevlasti od početka normiranja hrvatskoga jezika potpuno istisnuo kajkavski.

Kada je u pitanju jezikoslovna terminologija unutar starih hrvatskih gramatika, njezin razvoj možemo pratiti kroz stoljeća te možemo vidjeti točnu kronologiju i prikaz jezikoslovlja i termina koji su se kroz razdoblja razvijali i doveli do potpune standardizacije hrvatskog jezika i terminologije unutar njega.

4.1. Bartol Kašić, *Institutionum linguae illyricae libri duo*

Bartol Kašić rođen je 15. kolovoza 1575. na otoku Pagu, te je svoje obrazovanje stekao u Ilirskom kolegiju i Isusovačkom kolegiju u Loretu i Rimu. Bio je hrvatski književnik i strastveni jezikoslovac koji se pridružio redovničkoj zajednici isusovaca prije nego što se službeno zaređio i postao svećenik. Kašićeve duhovne aktivnosti bile su usmjerene poučavanjem drugih kao nastavnik, misionar ili ispovjednik, čime se bavio uglavnom u Dubrovniku, Loretu te rimskim krajevima. Umro je 28. prosinca 1650. godine u Rimu.

Knjiga *institutionum linguae illyricae libri duo* prva je cjelovita hrvatska gramatika napisana na latinskom jeziku. Temelji njegovih pravila proizlaze iz štokavsko-čakavskog književnog jezika. Daje opis čakavskog tronaglasnog sustava i fonetsku tablicu za opis tronaglasnog sustava. Dok su dijalekti bili različiti, sjedinjavanje je postignuto utjecajem štokavštine (standardizirane varijante). Što se tiče morfologije, opisuju su novi padeži kao što su oblici dativa, lokativa i instrumentala koji se razlikuju od starih. Gramatičke strukture koristile su kategorije poput konjugacija ili gerundija, ali temeljene na latinskim standardima.

Slika 1. Gramatika *Institutionum linguae illyricae libri duo*

4.1.1. *Institutionum linguae illyricae libri duo*

Kašićeva gramatika pisana je latinskim jezikom koji je u to vrijeme bio jezik znanosti, književnosti, škole i kulture. Na primjeru Kašićeve gramatike izdvaja se nekoliko osobitosti njegova gramatičkog opisa i terminologije od kojih se ističe, navodi i detaljno opisuje sustav naglasaka.

U opisu hrvatskih naglasaka Kašić se poslužio troakcenatskim prozodijskim modelom i tradicionalnim nazivima preuzetim iz grčkih prozodijskih priručnika. Pokušavajući ih prilagoditi opisu hrvatskih naglasaka, *circumfleks* se tumači kao akcent dugih vokala, a *akut* i *gravis* definiraju bez spominjanja kvantitete. Oni mogu stajati i na dugim i na kratkim vokalima (Perić Gavrančić, 2011.). Prema Perić-Gavrančić, kad je riječ o naglascima, Kašić je uzor preuzeo iz grčkih priručnika znajući kako i naglasci imaju vrlo bitnu ulogu u začetku i razvitku hrvatske jezikoslovne terminologije. Termine koje je upotrijebio za termine naglasaka jesu *circumfleks*, *akut*, *gravis* iz čega jasno vidimo utjecaj grčkog jezika. Upotrebom i prilagodbom naziva naglasaka smatramo ga začetnikom jezikoslovne terminologije hrvatskog jezika.

Termini koje Kašić koristi u svojoj gramatici i njihova standardnojezična zamjena koja se upotrebljava u hrvatskom jeziku može se vidjeti na primjerima unutar tablice. Primjećujemo kako mu je uzor prilikom oblikovanja jezikoslovne terminologije bio latinski jezik te se korijen hrvatskih termina uvelike razlije od onih na latinskom. (tablica 1.):

<i>Oratio</i>	<i>Obavijest</i>
<i>Partes orationis</i>	<i>Dijelovi iskaza</i>
<i>Dictio</i>	<i>Riječ</i>
<i>Locutio</i>	<i>Govor</i>
<i>Attributum</i>	<i>Nepravilna imenica</i>
<i>Numerus</i>	<i>Rod</i>
<i>Casus</i>	<i>Broj</i>
<i>Genera</i>	<i>Padež</i>
<i>Figurae</i>	<i>Sastav</i>
<i>Species</i>	<i>Vrsta</i>
<i>Nomen</i>	<i>Ime</i>
<i>Octavus casus</i>	<i>Lokativ</i>

Tablica 1. Kašićeva jezikoslovna terminologija unutar gramatike i standardnojezični termini

Odmah iza podnaslova *De attributis parti um orationis* slijedi tekst u kojem se kao subordinirani pojmovi navode: *nurnerus*, *casus*, *genera*, *coniugationes*, *figurae*, *species* iz čega je razvidno da taj termin valja shvatiti kao odrednicu koja može biti zajednička za više vrsta riječi, a obuhvaća gramatičke kategorije roda, broja i padeža te tvorbene kategorije, sastav i vrstu (Perić Gavrančić, 2011.). Nadalje, Perić-Gavrančić govori o pojmovima koji označavaju vrste riječi, gramatički rod, broj i drugo. Također, padežima i tvorbenim kategorijama isto je dodijeljen hrvatski termin po uzoru na grčki jezik kako bi hrvatskom narodu približila pojam terminologije i nazivoslovlja, posebice kad je riječ o jezikoslovlju.

U prikazivanju deklinacija imenica u nominativu jednine i množine ubacuje Kašić pokaznu zamjenicu za razlikovanje roda kao što su to činili rimski gramatičari već u antičko doba, modificirajući upotrebu člana u grčkom jeziku. Kašić je tu tvrdnju vjerojatno preuzeo izravno od Alvareza (Katičić, 1981.). Također, Kašić uvodi termin za pokaznu zamjenicu koja je služila za razlikovanje rodova po uzoru na rimske gramatičare od kojih je nerijetko preuzimao nazivlje i jezikoslovnu terminologiju, kao i od grčkih. Time jasno pokazuje kako je jeziku potreban član, odnosno rod kako bi se u jeziku točno znala razlika i kako bi se moglo jasnije razlučiti o čemu je riječ, posebice u terminologiji, no isto tako i u svakodnevnom govoru.

Valja spomenuti i nekoliko primjera unutar leksika, koje je Kašić preuzimao ponajviše iz latinskog jezika čime približava nazive i termine stalnim govornicima hrvatskog jezika i tako ih ustaljuje u svakodnevnom govoru. (tablica 2.):

<i>Čmin</i>	<i>Iris</i>
<i>Gostica</i>	<i>Gošća</i>
<i>Kviran</i>	<i>Pergamena</i>
<i>Mjerilica</i>	<i>Vaga</i>
<i>Nana</i>	<i>Baka</i>
<i>Skif</i>	<i>Brodčić</i>
<i>Puhvica</i>	<i>Bubuljica</i>
<i>Stoka</i>	<i>Imanje</i>
<i>Očce</i>	<i>Pupoljak</i>
<i>Grabsa</i>	<i>Otimanje</i>
<i>Far</i>	<i>Raž</i>
<i>Jezičnik</i>	<i>Brbljavac</i>

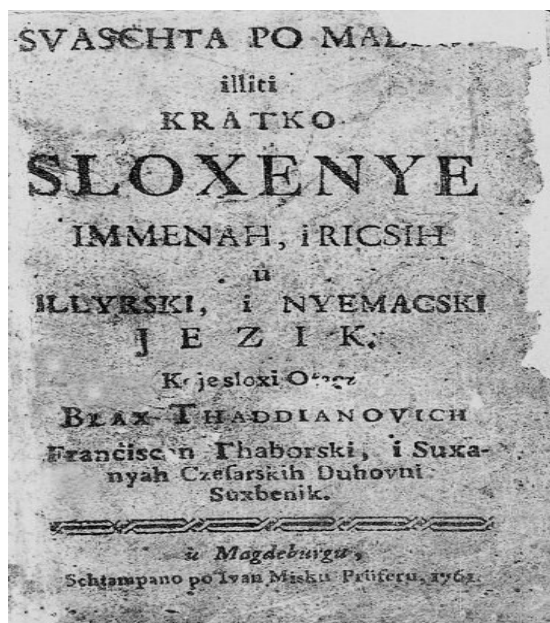
Tablica 2.: Kašićeva uporaba leksika i standardnojezična zamjena

Može se zaključiti da Kašićeva gramatika čini temelj hrvatske jezikoslovne terminologije. Pri usvajanju terminologije nadahnuo se latinskim gramatikama i rječnicima. Opisao je i gramatičku strukturu, tvorbu riječi, morfologiju, pa čak i vokabular – sve temeljeno na latinskom jeziku. Valja napomenuti kako je uzore pronalazio i u grčkim gramatikama te je od grčkih gramatičara preuzeo osnovu koja je bila početak jedinstvene jezikoslovne terminologije u Hrvata. Unutar svoje gramatike opisuje morfološka načela i približava termine hrvatskom jeziku te upravo njegova gramatika čini podlogu za sve njegove sljedbenike u razvoju jezikoslovne terminologije.

4.2. Blaž Tadijanović, *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik*

Blaž Tadijanović rođen je u Rastušju 1728. godine, bio je hrvatski jezikoslovac i književnik. Godine 1761. objavio je priručnik pod naslovom *Svašta po malo ili kratko složenje imena i riči u njemački jezik* kako bi olakšao proces učenja njemačkog i hrvatskog jezika. Rano je stupio u franjevački red, a umro je 23. travnja 1797. u Cerniku, još u zatočeništvu tijekom sedmogodišnjeg pruskog rata kada je napisao svoj glasoviti priručnik.

Njegova slavonska gramatika predstavlja mješavinu hrvatskog i njemačkog jezika te omogućuje skraćivanje ili kombiniranje imena i riječi njemačkog jezika. Ova posebna gramatička struktura koristi slavonski-ikavski-štokavski govor unutar kojih se mogu susresti hrvatsko-njemački razgovori. Prvi označava primjer primjene takvih jedinstvenih obilježja u slavonskoj književnosti nakon oslobođenja od političkih previranja u pogledu normiranja hrvatskoga jezika u tom razdoblju.

Slika 2. Naslovnica gramatike *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik*

4.2.1. *Svašta po malo iliti kratko složenje imena i riči u njemački jezik*

Tadijanovićeve gramatika sadrži hrvatsku gramatiku, uzorke razgovora i oblika oslovljavanja. Uz to, u ovoj knjizi nalazi se rječnik između hrvatskog i njemačkog jezika te tablica množenja na koricama. Naziv "*svašta po malo*" odražava široki raspon tema koje su pokrivena ovom gramatikom.

Tadijanovićeve je gramatika prva od triju hrvatskih slavonskih gramatika nastalih u posljednjim četirima desetljećima 18. st. U suvremenom značenju nije riječ o gramatici, riječ je o kratkom jezičnom priručniku za učenje ponajprije njemačkoga jezika – hrvatske je gramatike tek toliko da pomogne svladavanju njemačkoga jezika. Usprkos tomu, Tadijanovićeve je knjižica nezaobilazno mjesto u povijesti hrvatskih gramatika jer opisuje naddijalektnu štokavštinu uzdižući ju na razinu književnoga jezika, posve ravnopravnoga njemačkomu (Ham, 2011.). Prema Ham, Tadijanovićeve gramatika prvenstveno je služila za učenje njemačkog jezika, no, prednjačila je po pitanju štokavskog narječja koje je upravo pomoću ove gramatike pristiglo na razinu književnog jezika. Tadijanovićeve slavonska gramatika ne podliježe normama koje bi ju isključivo definirale kao gramatiku već ju promatramo i kao kratki priručnik, koji je kao što je već spomenuto, služio za jednostavnije učenje njemačkog jezika. No, neki termini kojima se služio zadržali su se te su isto tako imali utjecaja na razvoj jezikoslovne terminologije.

Neki od primjera naziva u Tadijanovićevoj gramatici. Predstavlja termine na hrvatskom, njemačkom i standardnom hrvatskom jeziku (tablica 3.):

<i>Pleme</i>	<i>Rod</i>
<i>Nijedno pleme</i>	<i>Srednji rod</i>
<i>Broj jednostruki</i>	<i>Jednina</i>
<i>Broj mlogostruki</i>	<i>Množina</i>
<i>Došastim</i>	<i>Futur I.</i>
<i>Slovo</i>	<i>Abeceda</i>
<i>Pridstavak</i>	<i>Član</i>
<i>Glas</i>	<i>Fonem</i>
<i>Ilirski jezik</i>	<i>Hrvatski jezik</i>
<i>Ime</i>	<i>Imenica</i>
<i>Vrime nesvršeno</i>	<i>Imperfekt</i>
<i>Vrime prošasto</i>	<i>Perfekt</i>
<i>Zlamenje</i>	<i>Pravopisni znak</i>
<i>Prignutje</i>	<i>Sklonidba</i>
<i>Pridstavak</i>	<i>Osobna zamjenica</i>
<i>Žensko pleme</i>	<i>Ženski rod</i>

Tablica 3.: Tadijanovićeve jezikoslovna terminologija unutar gramatike i standardnojezični termini

U sljedećoj tablici možemo vidjeti riječi koje su se koristile u svakodnevnom govoru te njihov standardnojezični naziv (tablica 4.) :

<i>Abatisa</i>	<i>Žica</i>
<i>Oltar</i>	<i>Žrtvenik</i>
<i>Plebanuš</i>	<i>Gospodin</i>
<i>Princip</i>	<i>Načelo</i>
<i>Procesion</i>	<i>Procesija</i>
<i>Kaštigati</i>	<i>Kazniti</i>
<i>Kvatre</i>	<i>Četverovremena</i>
<i>Linia</i>	<i>Crta</i>

Tablica 4.: Tadijanovićeve nazivi u svakodnevnom govoru i standardnojezični nazivi (latinski-hrvatski)

Tadijanovićeve gramatika isto tako sadrži i velik broj posuđenica među kojima možemo pronaći: turcizme, germanizme, hungarizme, talijanizme, grecizme i ostale (tablica 5.) :

<i>Kreč</i>	<i>Kireç</i>	<i>Vapno</i>
<i>Bedem</i>	<i>Beden</i>	<i>Zid</i>
<i>Berber</i>	<i>Berber</i>	<i>Brijač</i>
<i>Havan</i>	<i>Harç</i>	<i>Sprava za rezanje duhana</i>
<i>Sokak</i>	<i>Zuqāq</i>	<i>Ulica</i>
<i>Vilajet</i>	<i>Wilāya</i>	<i>Vlast</i>
<i>Čorba</i>	<i>Çorba</i>	<i>Juha</i>
<i>Hasna</i>	<i>Hasünä</i>	<i>Korist</i>

Tablica 5.: Tadijanovićeve posuđenice unutar gramatike i standardnojezični nazivi (turski-hrvatski)

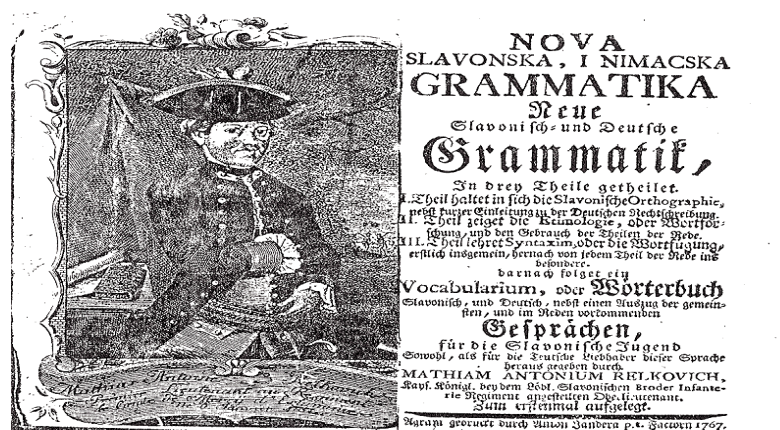
Tadijanovićeve knjižica nosi opravdano naslov *Svašta po malo* jer je riječ o priručniku za obrazovanje koji donosi jezične i općeobrazovne sadržaje. Tadijanovićeve koncepcija učenja jezika polazi od rječničke osnove kao polazišta usvajanja jezika i rječničku razinu smješta prije gramatike te skromno bilježi sintaktički sustav. Početnike ne opterećuje pravilima i definicijama, nego pruža primjere po kojima se usvajaju sadržaji na komunikacijskoj razini (Grahovac, 2010.). Grahovac navodi kako je Tadijanovićeve gramatika, odnosno priručnik ponajprije predstavljao i nudio lakše razumijevanje i komunikaciju u svakodnevnom govoru. Unutar priručnika nije stavljao naglasak na definicije i stručne termine, već se zadržao na razini svakodnevne komunikacije. Prema Tadijanoviću, temelj svega jest upravo rječnička osnova za lakše savladavanje jezika te je upravo u svojoj gramatici rječničku osnovu postavio na prvo mjesto.

U korpusu naziva koji je autor, podrijetlom iz Slavonije, sastavio, primjeri najčešće dolaze iz latinskog i njemačkog jezika. Tadijanović se trudio približiti nazive hrvatskom jeziku, međutim zbog nedostatka odgovarajućih zamjena često bi posegnuo za posuđenicama. Tadijanović se svojim priručnikom usredotočio na svakodnevni govor i komunikaciju gdje se udaljio od definicija i sintaktičkog sustava kako bi približio termine i nazivlje svakodnevnim, običnim ljudima. Da se zaključiti kako se Tadijanović svojim priručnikom ne osvrće previše na gramatičke i morfološke kategorije kao njegovi prethodnici.

4.3. Matija Antun Reljković, *Nova slavonska i nimacska grammatika*

Matija Antun Reljković bio je zagovornik prosvjetiteljstva i svojim je djelovanjem težio uzdizanju zaostale slavonske zajednice. Najviše ga se pamti po djelu *Satir iliti divji čovik* koji je prvi put objavljen u Dresdenu 1762. Njegovo se djelo bavi društvenim temama kao što su neugodne ekonomske i političke prilike, raširena zaostalost među seoskim slavenskim zajednicama koje su bile pod osmanskom vlašću dugi niz godina. Unutar tog konteksta nalazi se niz potencijalnih rješenja za prevladavanje granica koje su postavljene prilikom osmanske vladavine.

Nova slavonska, i nimacska grammatika lingvistički je vodič koji slijedi Tadijanovićev pristup *Svašta po malo* kombinirajući njemačke riječi i pojmove. Iako je napisana na hrvatskom jeziku, ova gramatika uz njega uključuje i njemački kako bi pružila objašnjenja, paradigme i opise unutar samog teksta. U predgovoru doznajemo kako je Reljković ovom gramatikom prije svega namjeravao očuvati hrvatski jezik, ali i omogućiti lakše učenje njemačkog jezika kao i njegovu uporabu u svakodnevnom razgovoru. Također je trebalo pomoći Nijemcima u njihovoj vlastitoj težnji da ovladaju hrvatskim jezikom zamjenom stranih riječi – posebno turskih posuđenica – za koje je smatrao da su se udomaćile i postale dio onoga što je sačinjavalo navedeni jezik. Reljković svojim priručnikom svim pristalicama njegova rada pruža uvid u jezikoslovnu terminologiju, no iako se nije usredotočio na gramatiku i gramatičke kategorije, njegov priručnik pružio je uvid u terminologiju i pokušaj čišćenja od posuđenica. Također, pruža pomoć prilikom učenja njemačkog jezika iz čega zaključujemo kako mu je njemački jezik bio temelj i, možemo reći, izvor.

Slika 3. Naslovnica gramatike *Nova slavonska i nimacska grammatika*

4.3.1 Nova slavonska i nimačka gramatika

Reljkovićeva gramatika, pod nazivom *Nova slavonska i njemačka gramatika* objašnjava samo strukturu govora. Svrha mu je bila opisati književni govor koji koristi sva tri narječja – posebno u leksičkom smislu, unatoč činjenici da se temeljio na ikavskom štokavskom dijalektu.

O gramatičkom je nazivlju u Reljkovićevoj gramatici još 1987. pisala Adela Ptičar. Vrijednost je toga rada što mu pridodaje abecedni rječnik Reljkovićevih gramatičkih termina, ali ne samo Reljkovićevih. Ako je neki gramatički naziv koji rabi Reljković prije njega ili nakon njega bio u uporabi, autorica upozorava i na ranije vrelo. Primjerice, prvi je naziv abecevica (abeceda). Uz tu natuknicu zapisano je da je prije Reljkovića zabilježena u Jambrešića, a poslije u Stullija (Kolenić, 2006.). Kolenić primjećuje kako neki od termina koje koristi Reljković datiraju i ranije, što bi značilo kako ih je preuzeo od svojih prethodnika. Valja se osvrnuti i na Adelu Ptičar čiji rad stavlja naglasak na abecedni rječnik gramatičkih jezikoslovnih termina u Reljkovića. Prema Ptičar, u tome pronalazimo veliku važnost jer možemo pratiti razvoj jezikoslovne terminologije kako u Reljkovića tako i kod njegovih prethodnika.

Terminologija je važan dio svakog jezika. Upravo zato stari hrvatski jezikoslovci ponajviše po uzoru na stare latinske gramatike preuzimaju već postojeće nazivlje, no isto tako im dodaju i hrvatske termine. Iz tog razloga može se reći kako su u hrvatskom jeziku terminologiju uspostavili gramatičari. U nastavku rada slijede jezikoslovni termini koje je koristio Reljković u svojoj gramatici (tablica 6.) :

<i>Abecevica</i>	<i>Abeceda</i>
<i>Artikul</i>	<i>Gramatički član</i>
<i>Članak</i>	<i>Gramatički član</i>
<i>Dovršena rič</i>	<i>Svršeni glagol</i>
<i>Glas</i>	<i>Naglasak</i>
<i>Izvadjući sastavak</i>	<i>Isključni veznik</i>
<i>Kazus</i>	<i>Padež</i>
<i>Međumetak</i>	<i>Uzvik</i>
<i>Pridstavak</i>	<i>Prijedlog</i>
<i>Sastavak</i>	<i>Veznik</i>
<i>Trpljiv</i>	<i>Pasivan</i>
<i>Zlamenje</i>	<i>Pravopisni znak</i>

<i>Rič od pomoći</i>	<i>Pomoćni glagol</i>
<i>Priričak</i>	<i>Prilog</i>
<i>Punkt</i>	<i>Točka</i>
<i>Regula</i>	<i>Pravilo</i>

Tablica 6.: Reljkovićeve jezikoslovna terminologija unutar gramatike i standardnojezični termini

Iako se Reljkovićevoj gramatici može štošta prigovoriti (npr. prevelik utjecaj njemačkoga jezika i latinskih gramatičara, nedosljednost u razvrstavanju riječi na vrste, pravopisna raznolikost i nelogičnost itd.), ona je važna zbog toga što je: jedna od najstarijih gramatika hrvatskoga jezika, što predstavlja vidan napredak s obzirom na dotadašnju hrvatsku gramatičarsku tradiciju, nudi neka zanimljiva terminološka rješenja (npr. *nadslovak, pridslovak, priričak...*), prilično pouzdano svjedoči o naglasnome stanju u jednome dijelu ondašnjih posavskih govora te spretno iskorištava prednosti kontrastivnoga pristupa (Pranjkić, 2006). Kako Pranjkić navodi, unutar Reljkovićeve gramatike možemo pronaći niz manjkavosti kao što su na primjer prevelik utjecaj posuđenica te jedna velika nesustavnost prilikom razvrstavanja vrste riječi. No, isto tako Pranjkić navodi i veliku važnost Reljkovićeve gramatike jer je jedna od najstarijih hrvatskih gramatika koja je pružila veliki napredak i dosljednost prilikom kristalizacije jezikoslovne terminologije.

Reljković preuzima nazivlje i terminologiju ponajviše iz latinskog jezika. Isto tako, vidi se utjecaj i njemačkog jezika, ali svakako njegova gramatika ima iznimnu važnost pri normizaciji i standardizaciji hrvatskog jezika. Zaključujemo kako Reljkovićeve gramatika nije imala preveliki utjecaj na razvoj jezikoslovne terminologije u odnosu na gramatiku i morfologiju hrvatskog jezika, već je on svojom gramatikom, odnosno priručnikom, pokušao približiti svakodnevni govor i očistiti hrvatski jezik od posuđenica. No, isto tako svojom je gramatikom htio olakšati učenje njemačkog jezika za koji je smatrao da označava veliki utjecaj na hrvatski jezik i hrvatsku jezikoslovnu terminologiju.

4.4. Gašpar Vinjalić, *Principi della grammatica [...] grammatica prima in lingua Slava, Italiana et Latina*

Hrvatski katolički svećenik Gašpar Petar Vinjalić rođen je u Zadru 3. listopada 1707. Bio je aktivni član franjevačkog reda i poznat kao hrvatski povjesničar. Umro je na Visovcu dana 16. svibnja 1781. godine.

Principi della grammatica, Grammatica prima in lingua Slava, Italiana et Latina nalazi se u arhivi franjevačkog samostana u Sinju. Riječ je o trojezičnoj gramatici koja je nastala u drugoj polovici 18. stoljeća s ciljem olakšanja učenja jezika za učenike te pri tom predstavlja prvu takve vrste namijenjenu franjevačkim školama.

Slika 4. Naslovnica gramatike *Principi della grammatica, Grammatica prima in lingua Slava, Italiana et Latina*

4.4.1 *Principi della grammatica grammatica prima in lingua slava, italiana et latina*

Gramatika je namijenjena za poučavanje mladih početnika koji govore talijanski i latinski uz hrvatski jezik. Trojezični koncept gramatike znači da su pravila prvenstveno napisana na talijanskom i latinskom jeziku, kao i primjeri unutar nje koji su trojezični. Opisi i uzorci predstavljeni na hrvatskom jeziku prilagođeni su jezičnim sustavima koji se koriste za talijanski i latinski jezik, stoga hrvatski služi kao uzor drugim jezicima u ovom pristupu gramatike.

Gramatičari su u tvorbi hrvatskoga nazivlja ili doslovno prevodili latinske nazive ili su poštovali tradiciju naziva ako je on već postojao te se sličnost u nazivlju ne objašnjava utjecajem jednoga djela na drugo, nego proširenošću tih naziva u praksi, odnosno uporabnom normom (Raguž 1980. – 1981.) Raguž navodi kako su gramatičari, pa tako i sam Vinjalić, nerijetko preuzimali termine, tražeći varijante koje bi najbolje odgovarale hrvatskom jeziku, upravo iz

latinskog jezika. Isto tako govori kako je ovdje možda i riječ o poštivanju norme i želji da se korijen riječi unutar termina zadrži.

Iako je gramatika pisana s namjenom podučavanja hrvatskoga jezika, ona zapravo i nije gramatika hrvatskoga jezika, kako je to već potvrđeno s brojnim gramatikama koje se u popisima najranijih hrvatskih gramatika navode kao hrvatske gramatike (Demo, 2004.). Kad je riječ o Vinjalićevoj gramatici smatra se kako ona zapravo ne predstavlja izvornu hrvatsku gramatiku već je samo pisana s namjenom lakšeg učenja hrvatskog jezika. Mnogi gramatičari ipak se ne bi složili s tom tvrdnjom te Vinjalićevu gramatiku navode kao hrvatsku zbog raznih normizacijskih i standardizacijskih aspekata koji se u njoj nalaze te upravo na taj način pristupa i daje na velikoj važnosti prilikom formiranja jezikoslovnih termina.

Jezikoslovni termini koje Vinjalić koristi u svojoj gramatici (tablica 7.) :

<i>Dila govorenja</i>	<i>Vrste riječi</i>
<i>Ime</i>	<i>Imenica</i>
<i>Zajmenak</i>	<i>Zamjenica</i>
<i>Rič</i>	<i>Glagol</i>
<i>Dionstvo</i>	<i>Particip, pridjev</i>
<i>Pristavak</i>	<i>Prijedlog</i>
<i>Priričak</i>	<i>Prilog</i>
<i>Sastavak</i>	<i>Veznik</i>
<i>Zovući</i>	<i>Vokativ</i>
<i>Poradujuć</i>	<i>Genitiv</i>

Tablica 7.: Vinjalićeva jezikoslovna terminologija unutar gramatike i standardnojezični termini

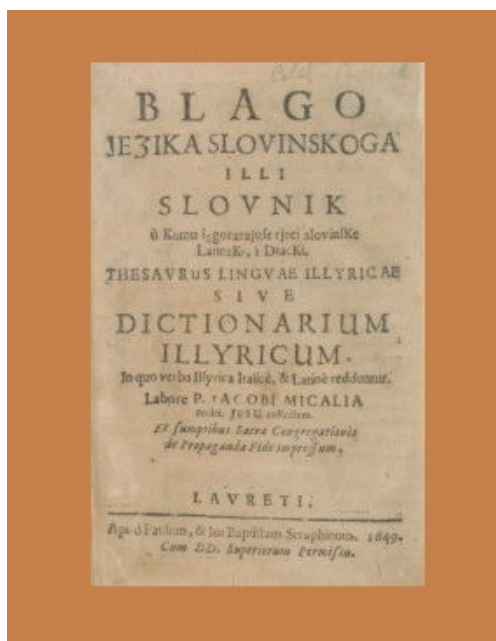
Ovu gramatiku možemo smatrati nasljednicom Kašića, koji je također na isti način navodio odgovarajuće oblike iz obaju narječja, odnosno opisivao je „čakavsko-štokavsku književnu koiné“, s tim da je štokavski oblik često navodio kao prvi (Stolac 2004.). Prema Stolac, Vinjalićeva gramatika nasljedovatelj je Kašićeve gramatike u kojoj se isto tako prožimaju dva narječja od kojih je prvenstvo preuzimalo štokavsko narječje koje će kasnije postati osnovno narječje prilikom standardizacije hrvatskog jezika i jezikoslovne terminologije unutar njega.

Ova gramatika ima značajnu vrijednost jer donosi širok raspon onomastičkih popisa i opisa, koji se posebno odnose na dalmatinska i hrvatska geografska područja te povijesne podatke vezane uz njih. Vinjalićeva gramatika smatra se sljedbenicom Kašićeve gramatike, što pokazuju dva dijalekta prikazana u njemu; no možemo ustvrditi i da je Vinjalićeva gramatika imala veliku važnost u oblikovanju jezikoslovnog nazivlja koje je aktualno i u suvremenom standardnom jeziku. Vinjalić svojom gramatikom pruža veliki raspon jezikoslovne terminologije u kojoj se, iako je riječ o trojezičnoj gramatici, naglasak ipak stavlja na hrvatski jezik i hrvatsko nazivlje.

4.5. Jakov Mikalja, *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*

Jakov Mikalja, poznat i kao Giacomo Micaglia, rođen je 1600. godine. Leksikograf i teološki pisac rođen u Peschiciu u Italiji u regiji Molise. Bio je hrvatskog podrijetla i radio je s Bartolom Kašićem. Njegovi preci bili su hrvatske izbjeglice koji su zbog turske opasnosti izbjegli iz Dalmacije. Nakon završetka studija predavao je na Isusovačkom kolegiju u Dubrovniku. Najznačajnije Mikaljino djelo za života nedvojbeno je rječnik *Blago jezika slovinskoga* koji sadrži preko 25 000 riječi. Zanimljivo je da je Mikalja osnovao prvu školu za hrvatsku djecu u Temišvaru u Rumunjskoj. Umro je 1654. godine.

Mikaljina gramatika, koja je objavljena uz rječnik *Blago jezika slovinskog* i kao poseban otisak tiskana u nakladi od samo 500 primjeraka, predstavlja danas rijetko dostupnu knjigu. Iako opisuje talijanski jezik te nosi latinski naslov koji se na njega odnosi, ova gramatika ističe se hrvatskim metajezikom s uzorkom talijanskih paradigmi uspoređenih sa svojom prvotnom inačicom hrvatske terminologije. Sadrži svega 48 stranica elementarnih osnovnih kategorija hrvatske sintakse; međutim temeljitost nije zakinjuta jer obuhvaća i druge normative stavove. Opširan dio govori o imenicama, zamjenicama i pridjevima dok poglavlje o glagolima detaljno opisuje sintaktička i morfološka načela upotrebe ovih dijelova govora.

Slika 5. Naslovnica gramatike *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*

4.5.1. *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*

Nastala je iz zabilježki koje je napisao za nastavu u dubrovačkoj gimnaziji te pripremu za temišvarsku misiju. Po izrazima i terminima, sigurno se ugledao na talijansku gramatiku te preuzeo model koji samostalno popunjava jednostavnim i tipičnim primjerima po svom odabiru.

Tumačenje jezičnih činjenica i jezikoslovnih pojava zahtijevalo je nazivoslovni instrumentarij, koji u neizgrađenom hrvatskome jezikoslovlju 17. st. Mikalja nije nalazio. Zato je, paralelno s nastojanjem da Hrvatima objasni talijanski gramatički sustav, morao pronaći odgovarajuće hrvatske nazive. Pojednim proučavateljima Mikaljine *Gramatike* zanimljivija je bila gramatička terminologija nego sam opis talijanske morfologije (Jagić, Maretić, 1932.). Mikalja je pomoću svoje gramatike htio približiti talijanski gramatički sustav te je u tome nastojanju pokušavao pronaći adekvatne hrvatske termine. Mnogim gramatičarima i znanstvenicima zanimljivija je bila terminologija koju je Mikalja predstavio nego konkretan opis talijanske morfologije. Mikalja je kao i njegovi prethodnici podršku pronašao i u latinskoj i u grčkoj terminologiji, no ponajprije u talijanskoj. Ipak uspio je približiti termine hrvatskom jeziku te je na taj način započeo razvoj hrvatske jezikoslovne terminologije.

Terminologija koju je Mikalja uveo u svojoj gramatici:

Bez jezične i pravopisne prilagodbe koristi nazive: *adverbium, praepositio, conjunctio, interjectio, participio*. Nazive padeža zadržao je bez prilagodbe: *nominativo, genitivo, dativo, accusativo, ablativo, vocativo*. Kako i on sam navodi, hrvatski izrazi za padeže jesu: *nominativ, genitiv, dativ, akuzativ, vokativ, ablativ*, što bismo odredili kao posuđenice.

Također, primjetno je korištenje posuđenica *caso* iz talijanskog i *casus* iz latinskog koje se uvodi kao riječ *kas*. U fonologiji Mikalja koristi nazive poput glasova, slova te glasnih i bezglasnih slova. To pokazuje da ne razlikuje jezične od grafijskih standarda jer miješa pojmove slovo i zvučni element – što ga neodvojivo čini sličnim njegovim prethodnicima.

U sklopu riječi s deklinacijom Mikalja rabi sustav u kojem je svojevrsan, uvjetno rečeno, temeljni naziv *ime*, od kojega se dodavanjem atributa izvode dvočlani nazivi za posebna značenja. Značenja (ovdje navedena u zagradama) iščitavaju se iz Mikaljinih definicija i dvojezičnih primjera, prezentiranih hijerarhijski. Opis morfoloških kategorija Mikalja počinje tvrdnjom da postoje *dvi vrste imena: ime stojeće (imenica) i ime ganutivo (pridjev)*. Oba su naziva prevedenice dvočlanih termina *nomen fixum* i *nomen mobile* starijih latinskih gramatika (Jernej, 1981). Prema Jerneju, Mikalja također, kao i njegovi prethodnici, preuzima termine iz posebice latinskog jezika, odnosno latinskih gramatika. Mikalja u svojoj gramatici razlučuje imenicu i attribute te im pridaje adekvatan naziv koji, iako korijen vuče od latinskog jezika, dobiva hrvatski termin upravo zahvaljujući Mikalji. Isto tako, Mikalja navodi i razlikuje imenicu od pridjeva te njihov naziv preuzima kao prevedenice iz latinskog jezika.

Sklonidbu talijanskih imenica karakterizira promjena člana, koji Mikalja naziva *članak*. Prema podacima, taj naziv poznaje samo Mikalja, a zapravo ga nalazimo i u 18. st. u Tome Babića i Blaža Tadijanovića pa u tome smislu valja korigirati navode Akademijina Rječnika (Horvat, 2006). Također, Mikalja sustavno proučava i promjenu člana koja je vidljiva kako u talijanskoj morfologiji tako i hrvatskoj. On članu pridaje naziv, odnosno jezikoslovni termin prikladan hrvatskom jeziku te objašnjava njegovu upotrebu i ulogu. No, da se primijetiti i zaključiti kako Mikalja nije bio prvi hrvatski gramatičar koji je upotrijebio pojam člana unutar svoje gramatike, već su to i prije njega učinili i Babić i Tadijanović.

Jezikoslovna terminologija koju koristi Mikalja (tablica 8.) :

<i>Ime stojeće</i>	<i>Imenice</i>
<i>Ime ganutivo</i>	<i>Pridjevi</i>
<i>Slovo</i>	<i>Fonem</i>

<i>Slovo glasovito</i>	<i>Samoglasnik</i>
<i>Slovo neglasovito</i>	<i>Suglasnik</i>
<i>Adverbium</i>	<i>Prilog</i>
<i>Praeposito</i>	<i>Prijedlog</i>
<i>Interjetio</i>	<i>Usklik</i>

Tablica 8.: Mikaljina jezikoslovna terminologija unutar gramatike i standardnojezični termini

Jednako kao i Kašić, Mikalja svoju jezikoslovnu terminologiju temelji na latinskim izrazima. Isto tako valja spomenuti i nazivlje unutar leksika (tablica 9.) :

<i>Mare</i>	<i>More</i>
<i>Morire</i>	<i>Umrijeti</i>
<i>Inferno</i>	<i>Pakao</i>
<i>Jabuka</i>	<i>Mela</i>
<i>Autunno</i>	<i>Jesen</i>
<i>Oliva</i>	<i>Maslina</i>
<i>Molto</i>	<i>Puno</i>
<i>Albero</i>	<i>Stablo</i>

Tablica 9.: Mikaljina uporaba leksika i standardnojezična zamjena

Prema promjenama u glagolima i skupovima riječi moguće je zaključiti da Mikalja daje prednost morfonološko-fonološkom pravopisu te odrazu jata. Ipak, postoje primjeri koji kombiniraju jekavski i ikavski refleks. Naglaske ne obrađuje niti opisuje, niti ih imenuje. Hrvatske zamjene za latinsku terminologiju pronalaze se često, unatoč tome što koristi latinske termine s ciljem njihove prilagodbe hrvatskom jeziku. Zadržao je gramatički sustav i nazivlje izvornog latinskog jezika istodobno kako traži adekvatne zamjene unutar hrvatskoga nazivlja. Zaključujemo kako je Mikalja uistinu dao sve od sebe kako bi latinsko nazivlje, odnosno terminologiju približio hrvatskom jeziku.

4.6. Marijan Lanosović, *Neue einleitung zur slavonischen Sprache*

Marijan Lanosović rođen je (tj. kršten) u Orubici 12. lipnja 1742., a umro je u franjevačkom samostanu u Brodu 25. studenoga 1812. Bio je student, a kasnije učitelj na filozofsko-teološkoj školi sv. Ivana Kapistranskog, provincija franjevac. Na budimskom Filozofskom fakultetu tri je godine studirao filozofiju, obranivši nakon završene javne rasprave rad svog profesora Jeronima Jakočevića iz svih filozofskih disciplina. Lanosović je u rukopisu ostavio nekoliko nedovršenih

višejezičnih rječnika, brojne samostanske kronike te teološke i pravne bilješke s predavanja; dodatno autorski *Vodič kroz pravopis. Evangelistar ilirički* preveden je i objavljen 1794. godine.

Lanosovićeve gramatika namijenjena je strancima koji uče hrvatski (slavonski) jezik i zapravo je opći jezični vodič koji osim gramatičkog dijela uključuje i njemačko-hrvatski rječnik u prvom izdanju na 80 stranica. Uz ovaj, u trećem je izdanju nešto manji njemačko-hrvatsko-mađarski rječnik na šezdesetak stranica. U knjizi je i kratak konverzacijski priručnik koji sadrži deset dijaloga kao i više primjera pisanja pisama prikladnih za razne prigode i naslove relevantne za obraćanje različitim osobama (treća verzija ih izostavlja).

Slika 6.: Naslovnica gramatike *Neue einleitung zur slavonischen Sprache*

4.6.1 *Neue einleitung zur slavonischen Sprache*

Riječ je o gramatici hrvatskog jezika štokavske osnovice. Uz gramatički opis hrvatskoga jezika sadržava aneksni rječnik (u prva dva izdanja njemačko-hrvatski, u trećem još i mađarsku sastavnicu rječnika), zatim kratak konverzacijski priručnik i primjere pisama za različite prigode (Brlobaš, 2023.). Lanosovićeve gramatika hrvatska je gramatika sa štokavskom osnovicom. Prema Brlobaš, najpotpunija je gramatika hrvatske terminologije unutar starih hrvatskih gramatika u kojoj između gramatičkog opisa hrvatskog jezika sadrži i aneksni rječnik njemačkog, hrvatskog i mađarskog jezika. Nadalje, također obuhvaća i primjere pisama koja se mogu iskoristiti za razne prigode, što uvelike pomaže prilikom izražavanja.

Lanosovićeve slovnica nastala je kao rezultat njegova rada u osječkoj gimnaziji. Riječ je o gramatici latinskog jezika objavljenoj na hrvatskom jeziku. Sadrži gramatiku latinskog jezika koja

je u potpunosti opisana hrvatskim jezikom. Kao i njegovi prethodnici, pišući gramatiku služio se posuđenicama i latinskim uzorom.

Neki od jezikoslovnih termina unutar Lanosovićeve gramatike (tablica 10.):

<i>Rič</i>	<i>Glagol</i>
<i>Pristavna rič</i>	<i>Pridjev</i>
<i>Ričnik</i>	<i>Rječnik</i>
<i>Redopisje</i>	<i>Pravopis</i>
<i>Pokolenje</i>	<i>Rod</i>
<i>Verbo</i>	<i>Riječ</i>
<i>Verbum</i>	<i>Izraz</i>
<i>Primitljivo</i>	<i>Pridjevno</i>
<i>Četvrto spadanje</i>	<i>Akuzativ</i>
<i>Imena brojljiva</i>	<i>Broj</i>
<i>Vrime došasto</i>	<i>Futur</i>
<i>Slovo</i>	<i>Grafem</i>
<i>Ime posobito</i>	<i>Imenica</i>
<i>Vrime sadanje</i>	<i>Prezent</i>
<i>Pridstavak</i>	<i>Prijedlog</i>
<i>Uzričak</i>	<i>Prilog</i>

Tablica 10.: Lanosovićeve jezikoslovne terminologije unutar gramatike i standardnojezična zamjena

Zaključujemo kako se Lanosović prilikom preuzimanja termina i nazivlja ponajviše temeljio na latinskom i njemačkom jeziku, kao i njegovi prethodnici. Vidljivo je to i u leksiku, što se vidi i u nekoliko primjera (tablica 11.):

<i>Prodaonica</i>	<i>Dučan</i>
<i>Japundža</i>	<i>Kabanica</i>
<i>Kajmak</i>	<i>Vrhnje</i>
<i>Kavga</i>	<i>Svađa</i>
<i>Veriga</i>	<i>Lanac</i>
<i>Šimšir</i>	<i>Zelenika</i>
<i>Taraba</i>	<i>Ograda</i>

<i>Vilaet</i>	<i>Država</i>
---------------	---------------

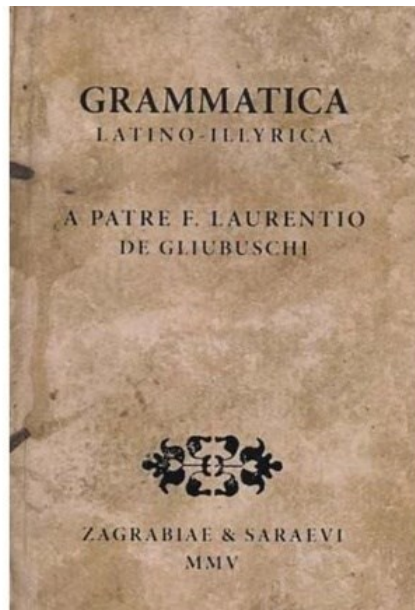
Tablica 11.: Lanosovićeva uporaba leksika

U leksiku, također je vidljiva uporaba posuđenica. Među njima se mogu pronaći turcizmi, latinizmi, germanizmi, hungarizmi i dr. Po uzoru na svoje prethodnike, Lanosović je htio neizvornim govornicima hrvatskog jezika na što lakši i jednostavniji način približiti i olakšati učenje hrvatskog jezika. Lanosović je pokušao iskorijeniti posuđenice unutar hrvatskog jezika kako bi hrvatski jezik postao lakši, razumljiviji i upotrebljiviji za izvorne govornike te je upravo na taj način htio očistiti hrvatski jezik od posuđenica koje su se ustalile u hrvatskom jeziku, što je kasnije imalo utjecaja i na hrvatsku jezikoslovnu terminologiju te na sami leksik unutar jezika. Lanosovićeva gramatika jedna je od najpotpunijih gramatika kad je riječ o hrvatskoj terminologiji i hrvatskim uporabnim riječima, čime ima veliku ulogu u standardizaciji hrvatskog jezika.

4.7. Lovro Šitović, *Grammatica latino-illyrica*

Lovro Šitović rođen je u Ljubuškom 1682. godine u Bosni i Hercegovini. Bio je veliki vjernik te je stoga pisao većinom o vjerskoj tematici. Bio je hrvatski pisac koji je rođen u muslimanskoj obitelji te je dobrovoljno prešao na kršćanstvo. Umro je 29. veljače. 1729. godine u Šibeniku.

Kada je riječ o gramatici Lovre Šitovića, riječ je o nedvojbeno najuspješnijem, najutjecajnijem i najvažnijem djelu fra Lovre Šitovića koje u našoj povijesti zauzima istaknuto mjesto uz *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accommodata* fra Tome Babića. Novost koju su ove dvije gramatike donijele predstavlja (djelomično) uvođenje hrvatskog jezika kao jezika gramatičkih pravila, odnosno metajezika za opis gramatike.

Slika 7: Naslovnica gramatike *Grammatica latino-illyrica*

4.7.1. *Grammatica latino-illyrica*

Gramatika sadržava jezikoslovnu terminologiju i smatra se opširnijom gramatikom u odnosu na njegove prethodnike. Gramatičke jezikoslovne termine opisuje i navodi složenije od Babića, iako se te dvije gramatike podudaraju.

Šitovićeva i Babićeva gramatika slijede tradiciju, tzv. alvaresovskih slovnica. Na prvi se pogled čini paradoksalno, ali ti udžbenici za učenje latinskoga jezika (Babićev i Šitovićevo) pružaju više podataka o izgradnji hrvatskoga književnog jezika nego prvi opis hrvatskoga jezika, Kašićeve *Institutiones linguae Illyricae*, u kojemu se uporaba hrvatskoga jezika zadržava samo na opimjerivanju latinskih tumačenja (Perić Gavrančić, 2015.). Iako je osnova Šitovićeve gramatike latinski jezik, njegova gramatika pruža potpuni uvid u hrvatsku jezikoslovnu terminologiju puno više nego gramatike njegovih prethodnika. Perić-Gavrančić navodi kako Šitovićeva gramatika slijedi tradiciju alvaresovskih slovnica, što znači da je to gramatika koja slijedi opis gramatičke terminologije unutar različitih gramatičkih tradicija i razdoblja kroz koje prolaze.

Unutar Šitovićeve gramatike prvi put se uvode jezikoslovni termini koje primjećujemo i kod jezikoslovaca koji su slijedili nakon njega (tablica 12.) :

<i>Dila govorenja</i>	<i>Vrste riječi</i>
<i>Ime</i>	<i>Imenica</i>
<i>Zaimenak</i>	<i>Zamjenica</i>

<i>Rič</i>	<i>Glagol</i>
<i>Pristavak</i>	<i>Prijedlog</i>
<i>Priričak</i>	<i>Prilog</i>
<i>Sastavak</i>	<i>Veznik</i>
<i>Pleme</i>	<i>Rod</i>
<i>Zlamenje</i>	<i>Značenje</i>
<i>Odnosujući</i>	<i>Ablativ</i>
<i>Kaž</i>	<i>Padež</i>
<i>Slovo glasovito</i>	<i>Samoglasnik</i>
<i>Slovo neglasovito</i>	<i>Suglasnik</i>
<i>Slovstvo</i>	<i>Gramatika</i>
<i>Littera</i>	<i>Slovo</i>
<i>Mejumetak</i>	<i>Usklik</i>

Tablica 12.: Šitovićeva jezikoslovna terminologija unutar gramatike i standardnojezična zamjena

Proučavanjem dosadašnjih hrvatskih gramatika da se zaključiti da su jezikoslovci preuzimali nazivlje iz drugih djela. Isti je slučaj i s Lovrom Šitovićem, čije djelo smatramo uzorom za ostale gramatike u dopreporodnom razdoblju. Šitovićeve gramatika prednjačila je u razvoju hrvatske jezikoslovne terminologije te ju smatramo jednom od najbogatijih slovnica kad je riječ o hrvatskom jeziku i terminologiju unutar nje. Šitović je jezikoslovnu terminologiju prilagođavao i u potpunosti približio hrvatskom jeziku te njegov utjecaj osjećamo i sve do danas. Sljedbenici i pristalice njegove gramatike u djelu su pronašli izvor u njegovim jezikoslovnim terminima te tako postupno doveli do standardizacije hrvatskog jezika.

5. USPOREDBA JEZIKOSLOVNE TERMINOLOGIJE UNUTAR GRAMATIKA

Stari hrvatski jezikoslovci i gramatičari znali su kako nema znanosti bez jezikoslovnog nazivlja. Upravo iz tog razloga nastojali su za većinu gramatičkih termina pronaći vjerodostojne hrvatske nazive. Za to im je svakako bilo potrebno dobro poznavanje latinskog, grčkog, njemačkog, talijanskog i ostalih jezika kako bi u hrvatsko nazivlje gramatičkog opisa unijeli valjane termine.

Kroz povijest hrvatskog jezika, nazivlje se mijenjalo, kako u gramatikama, tako i u rječnicima. Razlika je vidljiva već i kod nekih od najranijih gramatika kao što su Relkovićeva i Vinjalićeva. Jezikoslovnu terminologiju hrvatskog jezika ne pronalazimo samo u rječnicima i gramatikama hrvatskih jezikoslovaca, već i u onima na latinskom, njemačkom, talijanskom jeziku, no one su protumačene na hrvatskom. Tako od najranijih gramatika možemo pronaći hrvatsko nazivlje. Nazivlje se razlikovalo što prikazujemo sljedećim primjerima (tablica 13.):

<i>Šitović</i>	<i>Relković</i>	<i>Vinjalić</i>	<i>Mikalja</i>	<i>Lanosović</i>
<i>Dila govorenja</i>	<i>Dila govorenja</i>	<i>Dila govorenja</i>	<i>Dio besjede</i>	
<i>Ime</i>	<i>Ime</i>	<i>Ime</i>	<i>Ime stojeće</i>	<i>Ime posobito</i>
<i>Zaimenak</i>		<i>Zajmenak</i>	<i>Namisnik</i>	<i>Zaime</i>
<i>Rič</i>	<i>Rič</i>	<i>Rič</i>	<i>Rič</i>	<i>Rič</i>
<i>Pristavak</i>	<i>Pridstavak</i>	<i>Pristavak</i>	<i>Praeposito</i>	<i>Pridstavak</i>
<i>Priričak</i>	<i>Priričak</i>	<i>Priričak</i>	<i>Adverbium</i>	<i>Uzričak</i>
<i>Sastavak</i>	<i>Sastavak</i>	<i>Sastavak</i>	<i>Praeposito</i>	<i>Sastavak</i>
<i>Pleme</i>	<i>Pleme</i>		<i>Interjetio</i>	<i>Pokolenje</i>
<i>Kaž</i>	<i>Kazus</i>		<i>Kas</i>	<i>Spadanje</i>
<i>Mejumetak</i>	<i>Međumetak</i>		<i>Interjetio</i>	

Tablica 13.: Jezikoslovna terminologija starih hrvatskih gramatika

Razvidno je da su naši stari slovničari stvarali nazivlje po uzoru na antičko, odnosno, nastojali su značenjem prilagoditi grčki i latinski naziv hrvatskomu. U tom smislu vidi se njihova vezanost za antičke uzore, ali i potreba stvaranja vlastitoga nazivlja. Za sam naziv nije toliko bitno značenje, jer naziv ne može pokriti sva značenja što su bitna za navedeni pojam (Kolenić, 2006.).

Kolenić navodi kako su hrvatski gramatičari ponajprije tražili rješenje i pomoću unutar starih antičkih gramatika prilikom prilagodbe i utemeljenja jezikoslovnih termina na hrvatskom jeziku. Služili su se posuđenicama i istim korijenima riječi koje možemo pronaći i u latinskom i u grčkom jeziku, no uspjeli su približiti termine hrvatskom jeziku kako bi olakšali razumijevanje i služenje terminima. Nerijetko u starim hrvatskim gramatikama pronalazimo terminologiju koja ne priliči niti podliježe u potpunosti hrvatskoj normi, no stari hrvatski gramatičari trudili su se, iako su uzore pronalazili u latinskom i grčkom jeziku, što podrobnije približiti termine autohtonom hrvatskom jeziku, što je kasnije i rezultiralo standardizaciji hrvatskog jezika.

Unutar jezikoslovnih termina hrvatskog jezika, kao što je vidljivo iz primjera, zaključujemo kako su hrvatski jezikoslovci i gramatičari najveći uzor pronalazili upravo u latinskim slovnicama. Dok je Kašić primjerice gotovo u potpunosti preuzimao latinske termine, već kod Šitovića i Reljkovića zamjećujemo preuzimanje hrvatskog nazivlja. Bili su to počeci standardizacije hrvatskog jezika kakav danas poznajemo.

5.1. Usporedba jezikoslovne terminologije unutar starih hrvatskih gramatika sa hrvatskom standardnom terminologijom

Usporedbom jezikoslovne terminologije unutar starih hrvatskih gramatika i leksika kakvog poznajemo danas primjećujemo veliki utjecaj starih gramatika na razvoj današnje terminologije i leksikologije. Da se zaključiti kako su uzor za hrvatsku jezikoslovnju terminologiju pronalazili posebice iz latinskog i njemačkog jezika, što se, možemo reći, zadržalo i do danas. Isto tako, stare hrvatske gramatike jesu preteča današnje jezikoslovne terminologije koju mi poznajemo. Kroz povijest hrvatskog jezika terminologija se unutar gramatika mijenjala, uslijed političkih, društvenih zbivanja i mijena koje su oblikovale sami hrvatski jezik i njegovu terminologiju. Svakako, priznanje valja odati gramatičaru i jezikoslovcu Bartolu Kašiću koji je sastavio prve hrvatske jezikoslovne priručnike i time potpomogao razvoju jezikoslovne terminologije. Na Kašićev rad i djelo nadovezali su se mnogi jezikoslovci i modernog doba gdje su po njegovu uzoru oblikovali jezikoslovnju terminologiju kakvu poznajemo i danas. Jezikoslovna terminologija hrvatskog standardnog jezika također prihvaća utjecaj latinskog, ali ga preoblikuje i prilagođava hrvatskom jeziku. Jezikoslovnoj terminologiji hrvatskog jezika pridonijela je i gramatika *Nove ričoslovice iliričke* jezikoslovca Šime Starčevića. Držimo ga i smatramo za stvaratelja hrvatske kulture i prvoga modernog hrvatskog preporoditelja. Starčević je, za razliku od Kašića koji je djelovao i pisao na latinskom, objavio prvu pisanu gramatiku na hrvatskom jeziku.

<i>Zaime</i>	<i>Zamjenica</i>
<i>Vrimenorics</i>	<i>Glagol</i>
<i>Dionorics</i>	<i>Particip</i>
<i>Pridstavak</i>	<i>Prijedlog</i>
<i>Priricsak</i>	<i>Prilog</i>
<i>Veznik</i>	<i>Vezik</i>
<i>Medjumetak</i>	<i>Uzvik</i>

Tablica: Starčevićeva jezikoslovna terminologija

Da se zaključiti kronološki razvoj jezikoslovne terminologije, gdje se u 11. stoljeću javljaju prvi pisani spomenici odnosno kameni temelji hrvatske pismenosti, nakon čega slijedi zrelo književno doba odnosno 16. stoljeće. Nakon pluralizma i pokušaja stvaranja općeg jezika 17. stoljeće predstavlja početak hrvatskog jezikoslovlja. U 18. stoljeću širi se štokavština i kajkavština gdje nakon toga nailazimo na konvergenciju i divergenciju u 19. stoljeću što slijedi vrijeme samostalnosti i globalizacije.

Važno je napomenuti kako u standardizaciji hrvatskoga jezika jezikoslovni priručnici nemaju normativan karakter, kao danas, i tek od druge polovice 19. stoljeća započinje ostvarenje težnje za obvezatnosti uporabe književnoga jezika na cijelom nacionalnom teritoriju, čime jezik opravdava svoj epitet “standardni”. Do toga vremena možemo jezikoslovne priručnike označiti kao deskriptivne jer se u njima samo popisuju i opisuju, ali ne i propisuju jezikoslovne činjenice (Stolac – Grahovac-Pražić 2015: 39). Zaključujemo kako do 19. stoljeća priručnici i gramatike nisu imale normativni karakter već su opisivale jezikoslovnu terminologiju. Tek nakon 19. i 20. stoljeća dobivamo ustaljene jezikoslovne termine unutar hrvatskog jezika. Stari hrvatski gramatičari svakako su utkali put jezikoslovnoj terminologiji kakvu poznajemo danas što je naposljetku dovelo do standardizacije hrvatskog jezika kakvog poznajemo danas, bilo u svakodnevnom govoru ili jezikoslovnoj terminologiji.

6. ZAKLJUČAK

Temeljem prikazanoga može se zaključiti kako se jezikoslovna terminologija hrvatskog jezika mijenjala kroz stoljeća te razvijala. Najveću zaslugu prilikom stvaranja jezikoslovnih termina svakako možemo pridati starim hrvatskim gramatikama koje su potaknule razvoj hrvatske jezikoslovne terminologije i jezika. Jezikoslovci ne mogu doći do zajedničkog zaključka, no problem leži upravo u uporabi i razumijevanju jezikoslovne terminologije gdje se treba okrenuti upravo prema starim jezikoslovcima. Posebno mjesto za razvoj hrvatskog jezika svakako pripada 18. stoljeću je započeo razvoj jezičnog standarda. Označava se početak razvoja općehrvatskog jezičnog standarda. Tome su prethodili stari jezikoslovci sa svojim priručnicima, gramatikama i rječnicima. Najistaknutiji među njima je svakako Bartol Kašić koji je svojom prvom cjelovitom gramatikom *Institutionum linguae illyricae libri duo* započeo razvoj hrvatske jezikoslovne terminologije i bio uzor ostalim jezikoslovcima u stvaranju iste. Svakako se valja osvrnuti i na njegove sljedbenike Vinjalića, Reljkovića, Tadijanovića i druge koji su po uzoru na njega također imali važan udio u razvoju terminologije. Utjecaj su dakako imali strani jezici od koji su najistaknutiji latinski i njemački jezik. Međutim, pronalazimo i turcizme, hungarizme koji su se zadržali i do danas unutar našeg jezika. Stari jezikoslovci trudili su se da bi jezikoslovne termine približili izvornim govornicima hrvatskog jezika čime su prilikom izravnog prijevoda tražili odgovarajuće zamjene za željene termine. No, kako naziv ponekad u promatranim gramatikama nema izravan prijevod na hrvatski jezik, valja svakako promotriti i latinsku inačicu riječi kako bismo bolje razlučili o čemu je riječ jer su stare gramatike većinom pisane po starom latinskom modelu. Sličnosti među starim jezikoslovcima svakako postoje uzimamo li u obzir Mikalju, Šitovića, Tadijanovića, no svi primjeri služe za izgradnju hrvatske jezikoslovne terminologije i u tom ih kontekstu trebamo promatrati. Najvažniju ulogu u procesu standardizacije imao je već spomenuti Bartol Kašić. Stoga ne čudi da je bogato doba hrvatskog jezikoslovlja ujedno i doba prve hrvatske gramatike. Upravo proučavanjem predstavljenih hrvatskih gramatika u ovome radu zaključujemo kako su jezikoslovci preuzimali nazivlje jedni od drugih. Da se zaključiti kako su upravo stare hrvatske gramatike bile uzor, svojim jezikoslovnim terminima, razvoju današnjih termina odnosno jezikoslovne terminologije bilo u političkom, društvenom, znanstvenom i jezikoslovnom području.

7. LITERATURA

1. Bagarić-Gabrić, Darija; Horvat, Marijana. 2008. *Jakov Mikalja Gramatika tali(j)anska ukratko ili kratak nauk za učiti latinski jezik*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
2. Brlobaš, Željka. 2023. *Gramatički prinos Marijana Lanosovića latinskomu i hrvatskomu jeziku*. Zagreb. 135-154.
3. Brozović, Dalibor. 2008. *Hrvatski dijalektološki zbornik, No. 14, Hrvatski štokavski dijalekti – razvoj i stanje*.
4. Demo, Šime. 2004. *Latinska sintaksa kao implicitno prisutna problematika u gramatikama Tome Babića i Lovre Šitovića*. Fluminensia. 45–63.
5. Glovacki-Bernardi, Zrinjka. 2007. *Pregled povijesti bavljenja jezikom do konca 19. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga. 9-52.
6. Grahovac-Pražić, Vesna. 2010. *Višestruke funkcije gramatika 18. st. u Slavoniji*. 56-68.
7. Ham, Sanda. 2011. *250. obljetnica Tadijanovićeve gramatike*. Pečuh. 80.
8. Ham, Sanda. 2006. *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb
9. Ham, Sanda. 2008. *Hrvatske gramatike*. Zagreb. 187-202
10. Horvat, Marijana. 2023. *Hrvatske dopreporodne gramatike u europskome kontekstu: Zbornik radova*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
11. Horvat, Marijana; Kramarić, Martina. 2020. *Jezikoslovno nazivlje u gramatikama m. a.*
12. Katičić, Radoslav. 1981. *Gramatika Bartola Kašića*. Zagreb. Rad JAZU 388. 5-106
13. Kolenić, Ljiljana. 2006. *Pogled u tvorbu staroga hrvatskoga gramatičkog nazivlja*. Zagreb. 46-47.
14. Kramarić, Martina. 2020. *Prilog istraživanju hrvatske sastavnice rukopisne gramatike principi della grammatica [...] grammatica prima in lingua slava, italiana et latina gašpara vinjalića*. Zagreb. 17-48.
15. Lanosović, Marijan. 1789. *Neue Einleitung zur slavonischen Sprache*. Osijek: Institut za hrvatski jezik.
16. Lisac, Josip. 2002. *Hrvatski jezik 18. stoljeća i Jakov Pletikosa*. Kolo 4. Zagreb.
17. Malić, Dragica. 1980.-1981. *Pravci razvoja hrvatskog književnog jezika do ilirskog razdoblja (pokušaj sinteze)*. 6-7.
18. Mihaljević, Milica. 1990. *O terminološkom nazivlju*. Zagreb. 151-165.
19. Perić Gavrančić, Sanja. 2015. *Lanosovićev prinos izgradnji hrvatskoga jezikoslovnoga nazivlja*. Vinkovci. 56–60.

20. Perić-Gavrančić, Sanja. 2004. *institutiones linguae illyricae bartola kašića 1604*.
21. Perić-Gavrančić. Sanja 2002. *Bartol Kašić Osnove ilirskoga jezika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
22. Pranjković, Ivo. 2006. *Gramatika Matije Antuna Relkovića*. Filološki vjekopisi. Zagreb.
23. Raguž, Dragutin. 1980–1981. *Hrvatska gramatička terminologija u dvjema preradbama Alvaresove latinske gramatike*. *Filologija* 10. 97–125. *relkovića i g. vinjalića*, Zagreb.
24. Reljković, Matija Antun. 1767. *Nova slavonska i nimačka gramatika*. Zagreb.
25. Stolac, Diana. 2004. *Metodološki problemi u istraživanju sintakse u starim hrvatskim gramatikama*. *Fluminensia*. 16. 1-2. 31–43.
26. Stolac, Diana; Grahovac-Pražić Vesna. 2015. *Šime Starčević; od riči do ričoslovja*. Gospić
27. Tadijanović, Blaž. 1761. *Svaschta po mallo illiti kratko sloxenye immenah, i ricsih u illyrski, i nyemacski jezik*. Magdeburg.
28. Voltić, Josip. 2016. *Grammatica illirica - Ilirska gramatika - Pretisak iz 1803. godine*. Zagreb.

Mrežni izvori:

1. Hrvatska enciklopedija: <https://www.enciklopedija.hr/> (pristupljeno 20. kolovoz 2024.)
2. Institut za hrvatski jezik: <http://ihjj.hr/stranica/gramatike-hrvatskoga-jezika/11/> (pristupljeno 20. kolovoz 2024.)
3. JENA: https://jena.jezik.hr/wp-content/uploads/2019/07/MikaljaPrijelom_02_p116-123.pdf (pristupljeno 23. kolovoz 2024.)
4. Zagrebačka slavistička škola: <https://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1783&naslov=hrvatski-jezik-u-17-i-18-stoljecu> (pristupljeno 19. kolovoz 2024.)